

Negatív emotív szemantikai tartalmú fokozó elemek vizsgálata az angol–orosz és orosz–angol fordítás tükrébenⁱ

Szabó Martina Katalin^{1,2,3}, Nyíri Zsófi¹, Lázár Bernadett¹

¹Precognox Informatikai Kft.

²Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szláv Intézet

³„Lendület” – Research Center for Educational and Network Studies (RECENS)

szabo.martina@lit.u-szeged.hu

{mszabo, zsnnyiri, blazar}@precognox.de

Kivonat: A dolgozatban a negatív emotív szemantikai tartalmú fokozó elemeket vizsgáljuk, az angolról oroszra és oroszról angolra történő fordítás szempontjából. Negatív emotív tartalmú fokozóknak nevezzük azokat az elemeket, amelyek lexikai szinten negatív emotív szemantikai tartalommal rendelkeznek ugyan, de különböző értékelő kifejezések mellett fokozó funkciót tölthetnek be (pl. mocskos nagy, durván jó). A jelenség mind elméleti, mind alkalmazott nyelvészeti szempontból figyelemre méltó. Pontos és kimerítő elméleti leírása még nem történt meg, hatékony nyelvtechnológiai kezelése pedig egyelőre nem megoldott. A jelen vizsgálathoz Az orosz nyelv nemzeti korpuszának (НКРЯ) angol–orosz párhuzamos alkorpuszát használtuk. Kiválasztottunk nyelvenként 2-2 olyan, lexikai szinten negatív emotív elemet, amely képes fokozó funkciót betölteni, és gyakorisága viszonylag magas (*чертовски, ужасно, damn(ed), awfully*), majd lekérdeztük a korpuszból a kiválasztott elemeket. Az elemzés során megvizsgáltunk és rendszereztünk minden elemet külön-külön, a fordítási irányok figyelembevételével, kvalitatív és kvantitatív szempontból egyaránt. Végül az eredményeket összevetettük egymással, valamint a kutatás kezdeti hipotéziseivel.

1 A dolgozat tárgya, a témaválasztás indoklása

A dolgozatban a negatív emotív szemantikai tartalmú fokozó elemeket vizsgáljuk, az angolról oroszra és oroszról angolra történő fordítás szempontjából.

ⁱ A jelen kutatást Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Új Nemzeti Kiválóság Programja, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont „Lendület” RECENS Kutatócsoportja támogatta, valamint a European Research Council (ERC) az Európai Unió „Horizon 2020” nevű, 648693-es számú kutatási és fejlesztési programja keretében. Köszönjük továbbá a dolgozat névtelen bírálójának, hogy az észrevételeivel, javaslataival és hivatkozásaival értékes hozzájárulást tett a munkánkhoz.

Negatív emotív tartalmú fokozóknak nevezzük azokat az elemeket, amelyek lexikai szinten negatív emotív szemantikai tartalommal rendelkeznek ugyan, de különböző értékelő kifejezések mellett fokozó funkciót tölthetnek be (A példákban a vizsgált elemet dőlt szedéssel emeljük ki):

- a. *kegyetlen* rosszul (főz)
- b. *mocskos* nagy (halat fogott)
- c. *durván* jó (árak)

A vizsgált lexémák fokozó elemek pozíciójában részben vagy egészben elveszítik elsődleges, azaz lexikai szintű szemantikai tartalmukat (vö. Szabó et al. 2017). Említsük meg, hogy a jelenség nem feltétlenül fokozó elem pozíciójában képzelhető el: a negatív emotív elemek olykor önmagukban, értékelő elem funkciójában is előfordulnak, pozitív értékelés kifejezőiként, pl.

- a. *brutális* választék
- b. *durván* néz ki a hajad

A jelen dolgozatban ugyanakkor csupán azokat az elemeket tesszük vizsgálat tárgyává, amelyek fokozó funkciót töltenek be.

A negatív emotív szemantikai tartalmú elemek problémája mind elméleti, mind alkalmazott nyelvészeti szempontból figyelemre méltó. Pontos és kimerítő elméleti leírása még nem történt meg, ennek ellenére a jelenséggel kevés dolgozat foglalkozik (vö. pl. Wierzbicka 2002; Jing-Schmidt 2007; Andor 2011; Kugler 2014; Szabó 2015a). Az alkalmazott kutatások oldaláról emeljük ki a hatékony nyelvtechnológiai kezelési problémáját. A szentiment- és az emócióelemzés a nyelvtechnológia részfeladata: az előbbi a nyelvi értékelő tartalmak automatikus kivonatolására, az utóbbi a szövegekben megbúvó érzelmek automatikus detektálására törekszik. Mindkét nyelvtechnológiai feladat számára kihívást jelent a negatív emotív elemek hatékony kezelése. Ezekben a feladatokban ugyanis az elemzés alapját gyakorta szentiment- és emóciószótárak képezik, amelyben a lexémákat azok elsődleges szemantikai tartalma alapján szerepeltetik a szótár fejlesztői a különböző listákon: a szentimentszótár esetében a pozitív és a negatív, az emóciószótár esetében pedig valamely konkrét érzelem listáján. Ugyanakkor, amint az a negatív emotív fokozó elemek példájából is látszik, ezek az elemek nem minden esetben utalnak a lexikai szintű szemantikai tartalmuknak megfelelő értékelésre, illetve érzelemre. Szótáralapú automatikus elemzésük tehát téves következtetéseknek engedhet teret (vö. például Andor 2011; Kugler 2014; Szabó 2015a, 2015b; Drávucz–Szabó–Vincze 2017, Szabó et al. 2017).

Tekintettel arra, hogy az általunk vizsgált elemek lexikai szintű szemantikai tartalma emotív értékkel rendelkezik, és ez az affektivitás magas intenzitású, azt feltételeztük, hogy a negatív emotív fokozó elemek vizsgálatra érdemesek a fordítási gyakorlat szempontjából is. A jelen dolgozatban ezért a jelenséget a fordítási műveletek szempontjából vizsgáljuk meg. Az elvégzett kutatás hiánypótló: nincs tudomásunk más olyan dolgozatról, amely a negatív emotív fokozó elemeket a fordítás szempontjából vizsgálná, annak ellenére, hogy Jing-Schmidt (2007) és Andor (2011) alapján a jelenség valószínűleg nyelvfüggetlen sajátosság.

2 A vizsgálat módszere és eszköze

A jelen vizsgálathoz Az orosz nyelv nemzeti korpuszának (*Национальный корпус русского языка, НКРЯ*) angol–orosz párhuzamos alkorpuszát használtuk. Az alkorpusz az orosz–angol fordítási irányban összesen 6 591 353, az angol–orosz fordítási irányban 18 086 285 szövegszót tartalmaz.

A korpusz lekérdezéséhez a következő módszert alkalmaztuk: kiválasztottunk nyelvenként 2-2 olyan, lexikai szinten negatív emotív elemet, amely képes fokozó funkciót betölteni, és gyakorisága viszonylag magas. A választásunk az orosz nyelv esetében a *чертовски* ('szörnyen, pokolian, átkozottul') és az *ужасно* ('borzasztóan, szörnyen'), az angol esetében pedig a *damn(ed)* ('átkozott, átkozottul, rohadt') és az *awfully* ('borzasztóan, szörnyen, rémesen') elemekre esett.ⁱⁱ Ezt követően lekérdeztük a korpuszból a kiválasztott elemeket, azzal a beállított feltétellel, hogy a keresett elemet a korpuszban melléknév vagy határozószó kövesse közvetlenül. Erre a megkötésre azért volt szükség, mert ezáltal a számunkra a jelen esetben nem releváns találatoknak a nagy részét kizárhattuk a találati listából (pl. azt az esetet, ha a vizsgált elem közvetlenül egy főnevet minősít, és nem fokozó funkciót tölt be). A kitétel tehát növelte annak az esélyét, hogy az eredményül kapott fordítási egységekben a vizsgált elem egy jelző vagy egy határozó módosítójának a funkcióját tölti be.

A lekérdezéssel kapott találatok két típusú fordítási egységet tartalmaztak: egyrészt azokat, amelyekben a vizsgált elem a forrásnyelvi oldalon jelent meg, tehát az eredeti szövegben, másrészt olyanokat, ahol a célnyelvi oldalon, azaz fordítási megoldásként. A vizsgálati korpusz feldolgozási módja lehetővé tette, hogy e két típust egymástól elkülönítve vizsgálhassuk.

Az elemzés során megvizsgáltunk és rendszereztük minden lekérdezett elemet külön-külön, a fordítási irányok figyelembevételével, kvalitatív és kvantitatív szempontból egyaránt. Az elemzéshez Klaudy Kinga (1997) osztályozását vettük alapul.

A vizsgált fordítási egység körébe művenként maximálisan tíz adatot vontunk be, ezzel is törekedve a kapott eredmények reprezentativitására.

3 A vizsgálat fő hipotézisei

A vizsgálat eredményeit illetően a következő legfontosabb hipotéziseink voltak: Egyrészt, ha a vizsgált elem a forrásszövegben jelenik meg, a fordítók – annak lexikai szintű affektív tartalma, stiláris értéke miatt – gyakran kerülnek a célnyelvi ekvivalens használatát. Ugyanakkor a keletkező veszteséget különböző kompenzációs megoldásokkal igyekeznek pótolni a célnyelvi szövegben. Másrészt a vizsgált elem – a fentebb írt affektív tartalmi ok miatt – a célnyelvi oldalon csak akkor jelenik meg, ha hasonló stiláris értékkel rendelkező elemet találunk a forrásnyelvi oldalon is. Mindemellett mindkét tendenciát a *damn(-ed)* elem esetében feltételeztük a legjellemzőbbnek, annak lexikai szemantikai tartalma okán.

ⁱⁱ Mind az orosz, mind az angol nyelvű elemek eltérő stílusréteghez tartoznak, ami nyilvánvalóan hatással van a vizsgálat eredményeire. Köszönjük a dolgozat névtelen bírálójának, hogy felhívta erre a figyelmünket. (A probléma kapcsán l. még lentebb, 5.3).

4 A vizsgálat eredményei

4.1 A *damn(-ed)* és az *awfully* elemek vizsgálati eredményei

A *damn(-ed)* lekérdezésével 269 fordítási egységet, míg az *awfully* lekérdezésével 307 fordítási egységet nyertünk ki a korpuszból. A találatokból egyik elem esetében sem volt minden adat a kutatási célunknak megfelelő. Például azokban az esetekben, ahol a vizsgált elem nem az azt követő elem módosítójának a szerepét töltötte be, pl. *damned white trash, it has been troubling me awfully ever since* stb. Emellett a korpusz tartalmazott néhány párhuzamosítási hibát is, amely számunkra téves találatokat eredményezett. Tovább szűkítette a vizsgált elemek körét az az alapelvünk, miszerint művenként csupán maximálisan tíz egységet vettünk figyelembe, reprezentativitási céllal. A szűrést követően a *damn(-ed)* esetében 141, az *awfully* esetében 236 adat maradt. Ezek fordítási irányonkénti megoszlását az alábbi táblázatban mutatjuk be:

Vizsgált elem	Fordítási irány		Összesen:
	A → O	O → A	
<i>damn(-ed)</i>	129	12	141
<i>awfully</i>	142	94	236

1. táblázat. A *damn(-ed)* és az *awfully* gyakorisági megoszlása

A kapott eredmény összhangban áll kezdeti hipotézisünkkel, miszerint a vizsgált elem – annak stiláris értéke okán – a célnyelvi oldalon csak akkor jelenik meg, ha hasonló stiláris értékkel rendelkező elemet találunk a forrásnyelvi oldalon is, és ezt a tendenciát különösen jellemzőnek feltételeztük a *damn(-ed)* esetében. A gyakorisági megoszlás alapján azt látjuk, hogy bár a *damn(-ed)* és az *awfully* gyakorisága az eredeti angol fordítási egységek oldalán nem mutat kimagasló eltérést (129, 142), a fordított irányban jelentős eltérés mutatkozik: amíg az *awfully* fordítási megoldásként is gyakori, addig a *damn(-ed)* elemmel nagyon ritkán él a fordító az oroszról angolra történő átültetés során.

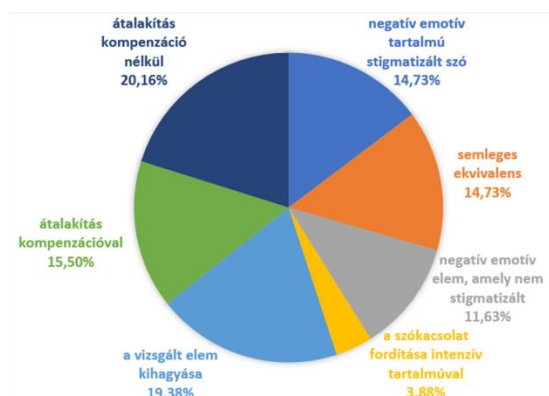
Először azokat a fordítási egységeket vesszük górcső alá, amelyekben a vizsgált elemek a forrásnyelvi oldalon találhatóak.

A *damn(-ed)* fordítási megoldásait az alábbiakban, példák segítségével mutatjuk be.

- [1] Negatív emotív tartalmú, stiláris értékét tekintve hasonló fokozó szóval, pl. *Damned old* → *проклятый старый*
- [2] Semlegesre cserélte, pl. *Damn hard* → *очень трудно*
- [3] Negatív emotív elemre cserélte, amely azonban nem vulgáris elem, pl. *Damn hot* → *страшная жара*
- [4] A vizsgált elem és az általa módosított elem kapcsolatát együtt egy nagyon intenzív pozitív elemre cserélte, pl. *She was a damned nice woman too* → *К тому же как женщина она была замечательна*

- [5] Kihagyás, pl. *You have a damn good sense of humor* → *Оказывается, у тебя есть чувство юмора*
- [6] Teljes átalakítás esetén:
- a) törekszik az elvesző pragmatikai érték pótlására: a szitokszó stílusértékéhez hasonló eszköz (a), más eszköz (pl. irónia, frazéma, írásjel, szlen b-c):
 - i. *You knew damn well* → *Но вы же, дьявол вас побери, прекрасно*
 - ii. *Damn poor order* → *хороший порядок!*
 - iii. *damn right* → *что верно, то верно*
 - b) nincs kompenzációs törekvés, pl.
 - i. *That was a damn good performance you put on out there tonight* → *ты сегодня был в ударе*

A fentebbi fordítási megoldások gyakorisági megoszlását az 1. ábra mutatja be:

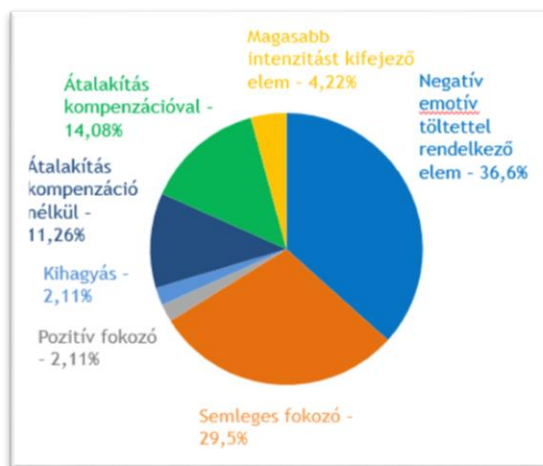

1. ábra. A *damn(-ed)* fordítási megoldásainak gyakorisági megoszlása

Az ábra adatai alapján a következő legfontosabb megállapításokat tehetjük: Tartalmi és stilisztikai szempontból egyenértékű ekvivalenst csupán az esetek 14,73%-ában alkalmaz a fordító. Ilyenkor a vizsgált elemet leggyakrabban a *чертовски* ekvivalenssel ülteti a célnyelvre. Kevés veszteség éri a szöveget, ha a fordító – bár átalakítja a forrásnyelvi kifejezést – kompenzációt alkalmaz (15,5%), vagy negatív emotív tartalmú fokozóval fordítja a forrásnyelvi elemet (11,63%). A fordítási egységek 58,14%-ában azonban komolyabb veszteség éri a szöveget a fordítás során. Ezek azok az esetek, amikor a fordító semleges fokozót alkalmaz (14,73%), kihagyja a vizsgált forrásnyelvi elemet (19,38%), átalakítást végez, azonban azt kompenzáció nélkül teszi (20,16%), vagy pedig a teljes szókapcsolatot egy magasabb intenzitást kifejező, pozitív polaritású elemre cseréli (3,88%). Ezeknél a megoldásoknál a forrásnyelvi stílus és pragmatikai érték nyilvánvalóan komoly veszteséget szenved.

Az *awfully* esetében hasonló fordítási megoldásokkal találkozunk, mint amelyeket a *damn(-ed)* esetében találtunk. Ezeket ezért a dolgozat keretei miatt egyenként nem prezentáljuk. Két eltérést kell mindössze megemlítenünk: Egyrészt az *awfully* esetében – ellentétben a *damn(-ed)* fordítási megoldásaival – nem találtunk olyan

esetet, ahol a fordító vulgáris kifejezéssel fordított volna. Másrészt – ugyancsak a *damn(-ed)* fordítási megoldásaival ellentétben – az *awfully* esetében előfordult az a megoldás is, hogy a fordító a vizsgált fokozó elemet pozitív polaritású elemre cserélte, pl. *awfully good* → *верно хорошо*. Az *awfully* fordítási megoldásainak gyakorisági megoszlását az 2. ábra mutatja be:

2. ábra. Az *awfully* fordítási megoldásainak gyakorisági megoszlása

Az ábra adatai alapján a következő legfontosabb megállapításokat tehetjük: Tartalmi és stilisztikai szempontból egyenértékű ekvivalenst jelentősen gyakrabban alkalmaz a fordító a *damn(-ed)* szónál: 36,6%-ban. Ilyenkora vizsgált elemet leggyakrabban az *ужасно* ekvivalenssel ülteti a célnyelvre. Kevés veszteség éri a szöveget, ha a fordító, bár átalakítja a forrásnyelvi kifejezést, kompenzációt alkalmaz (14,08%). A fordítási egységek 49,32%-ában éri a szöveget komolyabb veszteség. Ezek azok az esetek, amikor a fordító semleges (29,5%) vagy pozitív fokozót (2,11%) alkalmaz, kihagyja a vizsgált forrásnyelvi elemet (2,11%), átalakítást végez, azonban azt kompenzáció nélkül teszi (11,26%), vagy pedig a teljes szókapcsolatot egy magasabb intenzitást kifejező, pozitív polaritású elemre cseréli (4,22%).

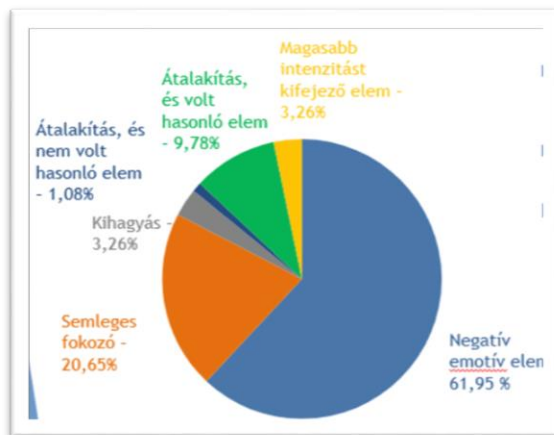
Összevetve a két vizsgált vizsgált elem fordítási megoldásainak gyakorisági megoszlását a következőket állapíthatjuk meg: amíg a *damn(-ed)* esetében tartalmi és stilisztikai szempontból egyenértékű ekvivalenst csupán 14,73%-ban alkalmazott a fordító, addig ugyanez az arány az *awfully* esetében jóval magasabb, 36,6% volt. Ez az eredmény összhangban áll kezdeti hipotézisünkkel, miszerint a *damn(-ed)* esetében – annak vulgáris tartalma okán – ritkán él a fordító a célnyelvi ekvivalenssel. Ezzel összefüggésben azt is láttuk, hogy amíg az *awfully* esetében 49,32%-ban érte komolyabb veszteség a szöveget, addig ez a *damn(-ed)* esetében jóval gyakrabban, 58,14%-ban következett be. Az elmondottakon túl érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy amíg az *awfully* esetében a semleges fokozóval történő fordítás igen gyakori megoldás (29,5%), *damn(-ed)* esetében jóval ritkább (14,73%). Ugyanakkor a kihagyás művelete jelentősen gyakrabban mutatkozik meg a *damn(-ed)* ekvivalensnél (19,38%), amely az *awfully* fokozónál alig fordul elő (2,11%).

A továbbiakban azokat az eseteket elemezzük, amelyekben a vizsgált elemek a fordítási egység célnyelvi oldalán, azaz fordítási megoldásként jelentek meg.

Amint azt a fejezet elején ismertettük, a *damn(-ed)* elem a célnyelvi oldalon, tehát fordítási megoldásként mindössze 12 alkalommal jelent meg. Mivel ez az előfordulás rendkívül csekély, azokat egyenként nem elemezzük és bővebben nem részletezzük. Az *awfully* szóról a következő megállapításokat tehetjük: Összesen 94 olyan fordítási egységet találtunk a korpuszban, amelyben az *awfully* fordítási megoldásként, azaz a célnyelvi oldalon jelent meg a fordítási egységben. A fordítási egységek egyenkénti vizsgálata alapján megállapítható, hogy hasonló megoldásokat alkalmaznak a fordítók, mint amelyeket az angol–oroszlány irány esetében láttunk. Egyetlen eltérés mutatkozik csupán, mégpedig az, hogy amíg az *awfully* intenzifikálót néhány esetben pozitív emotív fokozó elemmel fordították oroszra (l. fentebb), addig pozitív emotív fokozót sohasem fordítottak az *awfully* ekvivalenssel a fordítók. A fordítási megoldásokat az alábbiakban, példák segítségével prezentáljuk:

- [1] A forrásnyelvből negatív emotív tartalmú fokozót találunk, pl.
Ужасно (...) тоненькая → *awfully thin*
- [2] A forrásnyelvből semleges fokozó elem van, pl.
Сыро (...) очень → *awfully damp*
- [3] A forrásnyelvi szerkezetből hiányzik a fokozó elem, pl.
Должно быть далеко → *It must be awfully far away*
- [4] Teljes átalakítás:
 - a) A fordító, bár teljes átalakítást végez, a forrásnyelvi szövegrész stilisztikailag hasonló elemet is tartalmazott, pl. *До ужаса ловко сперли* – *It was an awfully deft snatch.*
 - b) A fordító teljes átalakítást végez, azonban a forrásnyelvi szövegrész nem tartalmazott stilisztikailag hasonló elemet, pl. *Видишь ли: я об этом, как ни глуп* – *My dear boy, I'm awfully stupid about that.*
- [4] A fokozó és az általa módosított elem forrásnyelvi megfelelőjeként egy magasabb intenzitást kifejező elemet találunk, pl.
Что у меня в темноте презлупое лицо – *That my face in the dark looked awfully silly.*

A fentebbi forrásnyelvi megfelelők gyakorisági megoszlását a 3. ábra mutatja be:

3. ábra. Az *awfully* mint fordítási megoldás forrásnyelvi megfelelőinek gyakorisági megoszlása

A kapott értékek alapján a következő legfontosabb megállapításokat tehetjük: A forrásnyelvi szövegrész az esetek többségében (61,95%) tartalmi és stilisztikai szempontból egyenértékű ekvivalenst tartalmaz akkor, ha az *awfully* megjelenik a célnyelvben. Ez az eredmény ugyancsak összhangban áll egyik kezdeti hipotézisünkkel, mely szerint a vizsgált elemek alapvetően akkor jelennek meg a célnyelvi oldalon, ha hasonló stílári értékkel rendelkező elemet találunk a forrásnyelvi oldalon is. Pragmatikai-stilisztikai szempontból nem volt jelentős eltérés a forrás- és a célnyelvi oldalon akkor sem, ha a fordító átalakítás során kompenzációs céllal alkalmazta a vizsgált elemet (9,78%). Mindössze 28,27%-ban találoztunk olyan fordítási egységgel, ahol a forrásnyelvi szövegrész nem hordozott hasonló stílári értékű elemet vagy elemeket.

4.2 A *чертовски* és az *ужасно* elemek vizsgálati eredményei

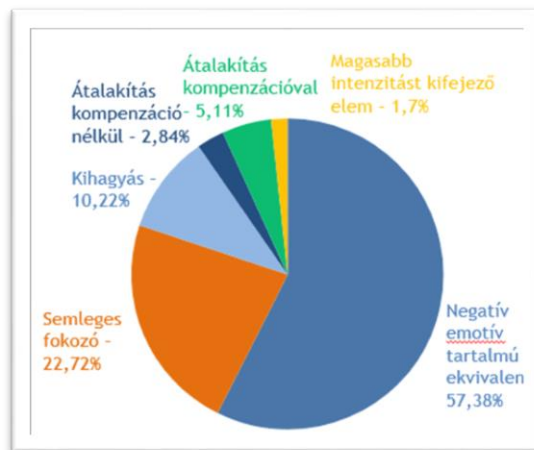
Az *ужасно* esetében összesen 480 fordítási egységet, míg a *чертовски* esetében 82 fordítási egységet kaptunk a korpusz lekérdezésével, azonban itt is figyelembe kellett vennünk, hogy nem minden adat felelt meg a kutatási céljainknak, illetve művenként maximálisan 10 egységet vontunk be a vizsgálat körébe. A szűrést követően, a *чертовски* esetében 81, az *ужасно* esetében 429 fordítási egység maradt. A vizsgált elemek fordítási irányonkénti megoszlását az alábbi táblázat mutatja be:

Vizsgált elem	Fordítási irány		Összesen:
	A → O	O → A	
<i>чертовски</i>	78	3	81
<i>ужасно</i>	253	176	429

2. táblázat. *Ачертовски* és az *ужасно* gyakorisági megoszlása fordítási irányonként és összesítve

A fentebbi eredmények közül számunkra a legmeglepőbb az volt, hogy amíg az *ужасно* mind a forrásnyelvi, mind pedig a célnyelvi szövegekben gyakori (253 és 176 előfordulás), addig a *чертовски* kifejezetten ritkán, mindösszesen három alkalommal fordul elő a forrásnyelvben, ugyanakkor a célnyelvi oldalon magas a gyakorisága. Bár mindkét vizsgált kifejezésnél elmondható, hogy azok a fordítási egységek forrásnyelvi oldalán szerepelnek ritkábban, az eltérés a *чертовски* esetében igazán szembeötlő. A tapasztalat véleményünk szerint a fordított és nem fordított szövegek eltérésének problémájára mutat rá, hiszen jelen esetben a fordítások során olyan lexéma kerül be gyakran a fordított orosz szövegekbe, amely az eredeti orosz szövegeknek egyáltalán nem jellemző eleme.

Először azokat a fordítási megoldásokat részletezzük, amelyekben a vizsgált elemek a forrásnyelvi oldalon találhatóak. Mivel a *чертовски* elem forrásnyelvi előfordulása ritka, azokat nem részletezzük. Az *ужасно* esetében a fordítási megoldások alapvetően egybeesnek azokkal, amelyeket az *awfully* esetében láttunk az angol–orosz fordítási irányban. Csupán egyetlen eltérést láttunk, azt, hogy amíg az *awfully* elemet néhány alkalommal pozitív szemantikai tartalmú fokozóval ültette célnyelvre a fordító, addig ezzel a megoldással az *ужасно* esetében egyszer sem élt. Az *ужасно* fordítási megoldásainak gyakorisági megoszlását a 4. ábrán látható diagram mutatja be:

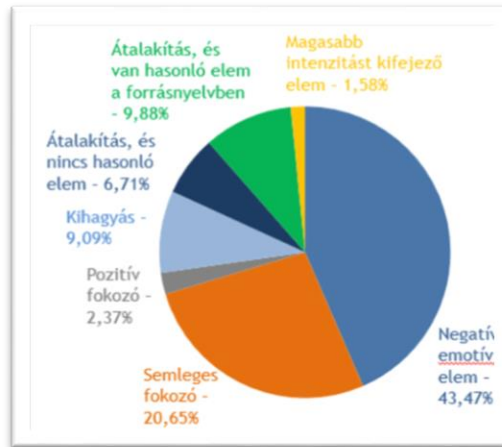

4. ábra. Az *ужасно* fordítási megoldásainak gyakorisági megoszlása

A diagramon szereplő adatok alapján a következő megállapításokat tehetjük: Viszonylag magas számban, az esetek 57,38 %-ban él a fordító tartalmi és stilisztikai szempontból is egyenértékű ekvivalenssel. A leggyakoribb ilyen elem az *awfully*. Kevés veszteség éri a szöveget, ha a fordító – bár átalakítást végez – törekszik a forrásnyelvi kifejezés stilisztikai és pragmatikai tartalmát más eszközökkel pótolni. A vizsgált elem esetében viszonylag kevés alkalommal élt a fordító az átalakítás eszközével kompenzációs törekvéssel együtt (5,11%). A fordítási egységek 37,51%-ában mondhatjuk azt, hogy komolyabb stiláris és pragmatikai veszteség érte a szöveget: 22,72%-ban semleges fokozót használt, 10,22%-ban kihagyta az elemet, 2,84%-ban kompenzáció nélküli átalakítással élt, és végül 1,7%-ban a teljes szókapcsolatot egy magasabb intenzitást kifejező elemre cserélte.

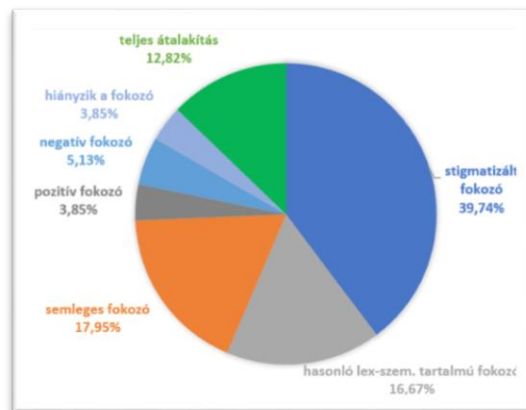
A következőkben azokat az eseteket vesszük górcső alá, amelyekben a vizsgált elemek fordítási megoldásként jelennek meg, tehát a kifejezés célnyelvi oldalán.

A fordítási egységek vizsgálata alapján megállapítható, hogy mind az *ужасно*, mind a *чертовски* elem esetében a fordítási megoldások teljesen egybeesnek azokkal a megoldásokkal, amelyeket az *awfully* esetében láttunk az angol–oros fordítási irányban. A forrásnyelvi megfelelők gyakorisági megoszlását az *ужасно* vonatkozásában az 5. ábra mutatja be:

5. ábra. Az *ужасно* mint fordítási megoldás forrásnyelvi megfelelőinek gyakorisági megoszlása

Az *ужасно* elemet illetően mindenekelőtt érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy amíg az *ужасно* elemet egyetlen esetben sem fordították pozitív fokozóval (1. fentebb), addig a pozitív fokozó mint célnyelvi ekvivalens megjelenhet fordítási megoldásként (2,37%). A megoszlási arányok alapján a következő megállapításokat tehetjük: A forrásnyelvben az eseteknek megközelítőleg a felében (43,47%) található egy stilisztikai és pragmatikai szempontból egyenértékű elem, ha az *ужасно* megjelenik a célnyelvben. Ez szintén megfelel kezdeti hipotézisünknek (1. fentebb, 3. pont). Nincs jelentős eltérés azokban az esetekben sem, amikor a fordító átalakítás során kompenzációs céllal alkalmazta a vizsgált elemet (9,88%). Mindössze az esetek 28,27%-ában fordult elő, hogy a fordítási egység forrásnyelvi része nem tartalmazott hasonló stiláris értékű elemet. A *чертовски* elem mint fordítási megoldás forrásnyelvi megfelelőinek gyakorisági megoszlását a 6. ábrán látható diagram mutatja be:

6. ábra. A *чертовски* mint fordítási megoldás forrásnyelvi megfelelőinek gyakorisági megoszlása

A *чертовски* forrásnyelvi megfelelőit illetően mindenekelőtt említsük meg, hogy a forrásnyelvi ekvivalensek 39,74%-át stiláris értékét tekintve stigmatizált elem teszi ki. A diagramon szereplő adatok alapján a következő megállapításokat tehetjük: A fordítási egységek közel $\frac{3}{4}$ részében (74,36%) a célnyelvi megoldás reflektál a forrásnyelvi elem vagy elemek tartalmára. Ezekben az esetekben egy stigmatizált (39,74%), egy hasonló lexikai-szemantikai tartalmú (16,67%) vagy pedig egy negatív fokozó elem (5,13%) található a forrásnyelvi oldalon. Mindössze 25,65%-ban fordul elő, hogy a forrásnyelvi oldal nem tartalmaz a stiláris-pragmatikai értéket tekintve hasonló elemet.

Összevetve a két elem, az *ужасно* és *чертовски* mint fordítási megoldás megoszlását a következőket állapíthatjuk meg: Amíg az *ужасно* egy tartalmi és stiláris szempontból egyenértékű kifejezés fordításaként 53,38%-ban került bele a célnyelvi szövegbe, addig a *чертовски* esetében ez a megoszlási arány jóval magasabb, mivel 73,07%-ban tartalmaz a forrásnyelvi szöveg hasonló értékű elemet. A fentebb említett megoszlási arányok véleményünk szerint a két vizsgált elem eltérő stiláris-pragmatikai értékével állnak összefüggésben.

5 Összegzés

A dolgozatban a negatív emotív szemantikai tartalmú fokozó elemeket vizsgáljuk, az angolról oroszra és oroszról angolra történő fordítás szempontjából. A kutatásunkhoz az Orosz nyelv nemzeti korpuszának (НКРЯ) angol–orosz párhuzamos alkorpuszát használtuk. A vizsgálatot a következőképpen végeztük el: Először kiválasztottunk az orosz és az angol nyelvben 2-2 olyan elemet, amelyek lexikai szinten negatív emotív szemantikai tartalommal rendelkeznek, képesek értékelést megfogalmazó kifejezésekben fokozó funkciót betölteni, és gyakoriságuk a hasonló elemekhez viszonyítva magas. Az oroszban a *чертовски* ('szörnyen, pokolian, átkozottul'), és az *ужасно* ('borzasztóan, szörnyen'), az angolban a *damn(ed)* ('átkozott, átkozottul, rohadt, istenverte') és az *awfully* ('borzasztóan, szörnyen, rémesen') elemeket választottuk. Miután a korpuszból lekérdezett elemeket kvalitatív és kvantitatív

szempontból rendszereztük, a vizsgálati eredményeket összevetettük korábban felállított hipotéziseinkkel.

5.1 A vizsgálat legfontosabb eredményei

Amennyiben az általunk vizsgált elem a forrásnyelvi oldalon jelent meg, a következő legfontosabb megállapításokat tettük: A *чертовски* elem csekély számban fordul elő forrásnyelvi szövegekben, így annak fordítási megoldásait ki is zártuk a vizsgálatból. Ennek kapcsán felhívtuk a figyelmet arra, hogy a tapasztalat a fordított és nem fordított szövegek eltéréseinek problémájára mutat rá, hiszen jelen esetben a fordítások során olyan lexéma kerül be gyakran a fordított orosz szövegekbe, amely az eredeti orosz szövegeknek egyáltalán nem jellemző eleme. Az *awfully* és az *ужасно* fordítási megoldásai hasonló megoszlást mutattak, ugyanakkor megállapítottunk néhány fontos különbséget: Egyrészt az *ужасно* elemet gyakrabban fordították negatív emotív tartalmú fokozóval (57,38%), mint az *awfully* fokozószt (36,6%). Utóbbi esetben azonban a kompenzációval történő átalakítás mutatkozott gyakoribbnak az előbbinél. A *damn(-ed)* elem vizsgálata igazolta a hipotézisünket, hiszen a szitokszóval történő átültetés csupán a *damn(-ed)* elemnél volt jellemző, az *ужасно* és az *awfully* esetében nem. Emellett az átalakítást és a vizsgált elem kihagyását is nagyobb százalékban választották a fordítók e stiláris szempontból stigmatizált elem fordításakor. Érdemes megjegyezni mindemellett azt is, hogy a semleges fokozók is jelentősen ritkábban jelennek meg a *damn(-ed)* fordítási megoldásaként.

Amennyiben az általunk vizsgált elem a célnyelvi oldalon, tehát fordítási megoldásként jelent meg, a következő legfontosabb megállapításokat tettük: A *damn(-ed)* elem a célnyelvi oldalon csekély gyakorisággal szerepelt. Ez a tapasztalat véleményünk szerint arra mutat, hogy a stigmatizált fokozó elemek használatát illetően a fordítók mintegy óvatosak, és a stigmatizált elemek alapvetően olyan esetekben jelennek meg fordítási megoldásként, ahol a forrásnyelvi szöveg is tartalmaz egy stiláris és tartalmi szempontból egyenértékű elemet.

Az *awfully* és az *ужасно* mint fordítási megoldás forrásnyelvi megfelelőinek megoszlása nagyobb egyezést mutat, mint ha ugyanezeket a *чертовски* adataival vetjük össze. Azt láttuk ugyanis, hogy a *чертовски* esetében a fordítási egységek közel $\frac{3}{4}$ részében (73,07%) a célnyelvi megoldás reflektál a forrásnyelvi elem vagy elemek tartalmára, emellett 39,74%-ban stigmatizált elemet találunk a forrásnyelvi oldalon. Ugyanakkor az *ужасно* esetében ez az arány jóval kisebb. Ez az elem ugyanis egy tartalmi és stiláris szempontból egyenértékű kifejezés fordításaként csupán 53,38%-ban került bele a célnyelvi szövegbe. A fentebbi tapasztalatok véleményünk szerint a két vizsgált elem eltérő stiláris-pragmatikai értékével állnak összefüggésben. Ami az *awfully* elemet mint fordítási megoldást illeti, megállapítható, hogy az az *ужасно* fokozónál jóval gyakrabban jelentkezik tartalmi és stilisztikai szempontból egyenértékű elem fordítási megoldásaként (61,95%).

A vizsgálat eredményei igazolják kezdeti hipotéziseinket, miszerint, ha a vizsgált elemek a forrásszövegben jelennek meg, a fordítók – annak lexikai szintű affektív tartalma, stiláris értéke miatt – gyakran kerülnek a stiláris-pragmatikai szempontból egyenértékű ekvivalensek használatát a célnyelvi oldalon. Másrészt a vizsgált elemek – a fentebb írt affektív tartalmi ok miatt – a célnyelvi oldalon gyakorta csak akkor jelennek meg, ha hasonló stiláris értékkel rendelkező elemet találunk a forrásnyelvi oldalon is. Mindemellett mindkét tendenciát a *damn* esetében

feltételeztük a legjellemzőbbnek, annak lexikai szemantikai tartalma okán, és ezt a vizsgálati tapasztalatok ugyancsak igazolták a számunkra.

5.2 Az eredmények hasznosíthatósága

Reményeink szerint a jelen dolgozatban prezentált eredmények mind a lexicográfiában, mind a fordítástudományban adalékul szolgálhatnak.

A lexicográfia számára az eredményeinket két szempontból is hasznosnak véljük: Egyrészt azért, mert a két- vagy többnyelvű szótárak szerkesztésekor elengedhetetlen tudnunk azt, hogy a fordítók mely kifejezéseknek mely ekvivalenseit alkalmazzák a célnyelvre ültetés során (vö. pl. Szabó 2012). Csupán ez nyit ugyanis lehetőséget arra, hogy a szótáríráskor a javasolt ekvivalensek közelítsenek a valós, a gyakorlatban előforduló kifejezésekhez. Másrészt az eredmények arra is rámutatnak, hogy az átváltási műveleteket a fordítók az egyes, szótári ekvivalensek esetében messze nem szimmetrikusan alkalmazzák (vö. például az *awfully* és a *чертовски* esetét).

A fordítástudomány számára az eredményeinket ugyancsak két szempontból is hasznosnak véljük: Egyrészt, betekintést engednek a fordítók által e nyelvi jelenség esetében alkalmazott fordítási megoldásokba. Másrészt rávilágítanak arra, hogy amíg bizonyos elemeket a fordítók előszeretettel alkalmazzák a fordításokban, addig azok az eredeti szövegekben kifejezetten ritka előfordulást mutatnak. Ez a tendencia vezet részben a nem fordított és a fordított szövegek eltérő sajátosságaihoz, amelynek a feltárásához, és ezáltal a fordítások minőségének javításához a jelen dolgozathoz hasonló vizsgálatok értékes adalékul szolgálhatnak.

5.3 A kutatás további tervezett lépései

A jelen tanulmányban megvizsgált orosz és angol nyelvű fokozó elemek egyaránt eltérő stílusréteghez tartoznak, ami kétségtelenül hatással van a vizsgálati eredményekre.

A fordítástudományi irodalomban fordítási univerzáléként kezelt jelenség a normalizálás (vö. Vanderauwera 1985; Shlesinger 1991), nyelvi konzervativizmus (vö. Kenny 2000) vagy kiegyenlítés (levelling out, vö. Baker 1996) művelete, amelynek eredményeképpen a célnyelvi megoldás banálisabb, konvencionálisabb jelleget nyer a forrásnyelvi szöveg stílusához képest.

E sajátosságot megfontolva a kutatás egy következő lépéseként azt tervezzük, hogy mindkét nyelv esetében összehasonlítható korpusz segítségével alaposabban megvizsgáljuk a kiválasztott nyelvi elemek gyakorisági megoszlását az adott nyelv fordított és nem fordított szövegeiben, hogy ezzel mélyebb betekintést nyerhessünk azok használati sajátágaiba.

Irodalom

- Andor J. 2011. De durva ez a téma! – Megfigyelések a melléknévi polaritásváltásról. *Hungarológiai Évkönyv*, 12: 33–42.
- Andor J. 2003. Functional Studies in the Polarity and Gradation of Amplifier Adjectives and Adverbs in English. In: Andor, J., Horváth J., Nikolov M. (szerk.) *Studies in English Theoretical and Applied Linguistics*. Pécs: Lingua Franca Csoport. 43–59.
- Drávucz, F., Szabó M. K., Vincze V. 2017. Szentiment- és emóciószótárak eredményességének mérése emóció- és szentimentkorpuszokon. In: Vincze, V. (szerk.) *XIII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. MSZNY 2017*. Szeged: JATEPress. 228–239.
- Jing-Schmidt, Z. 2007. Negativity bias in language: A cognitive-affective model of emotive intensifiers. *Cognitive Linguistics*, 18(3): 417–443.
- Klaudy K. 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol–német–francia–oros fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica.
- Kugler N. 2014. A nyelvi polaritás kifejezésének egy mintázata, avagy milyen a félelmetesen jó? *Magyar Nyelvőr*, 138(2): 129–139.
- Szabó M. K. 2012. *A bárki és az akárki névmások fordítási kérdéseinek vizsgálata a magyarról oroszra történő fordítás tükrében*. Díjnyertes pályamunka a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottsága és „A Tudomány Támogatásáért a Dél-Alföldön” Alapítvány pályázatán.
- Szabó M. K. 2015a. A polaritásváltás és -változás kezelési lehetőségei a szentimentelemzésben. In: Keresztes Gábor (szerk.) *Tavaszi Szél konferenciakötet*. III. kötet. Eger–Budapest: Líceum Kiadó –Doktoranduszok Országos Szövetsége. 629–643.
- Szabó M. K. 2015b. A polaritásváltás problémája a szentimentelemzés szempontjából. In: Váradi T. (szerk.) *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 51–61.
- Szabó, M. K., Nyíri Zs., Morvay G., Lázár B. 2017. A szentimentérték módosulásának vizsgálata szemantikai–pragmatikai szempontból annotált korpuszon. In: Vincze, V. (szerk.) *XIII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. MSZNY 2017*. Szeged: JATEPress. 251–262.
- Wierzbicka, A. 2002. Australian cultural scripts – bloody revisited. *Journal of Pragmatics*, 34(9): 1167–1209.

Források

Az orosz nyelv nemzeti korpusza: Национальный корпус русского языка, НКРЯ. Elérhető: <http://www.ruscorpora.ru>. Letöltve: 2017. október 6.